
КІНЕТИЧНА СПЕЦИФІКА АПЕЛЯТИВНОГО ДИСКУРСУ НІМЕЦЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ХАРИЗМАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ

У даній статті розглядається кінетична специфіка апелятивного дискурсу сучасних німецьких і українських харизматичних політичних лідерів – Йошки Фішера, Герхарда Шредера, Ангели Меркель, Віктора Ющенка, Віктора Януковича, Юлії Тимошенко.

Ключові слова: харизматичний лідер, апелятивний дискурс, кінетичні засоби апелятивності.

Петлюченко Н.В. Кинетическая специфика апеллятивного дискурса немецких и украинских харизматических политических лидеров. В настоящей статье рассматривается кинетическая специфика апеллятивного дискурса современных немецких и украинских харизматических лидеров – Йосхка Фишера, Герхарда Шредера, Ангелы Меркель, Виктора Ющенко, Виктора Януковича, Юлии Тимошенко.

Ключевые слова: харизматический лидер, апеллятивный дискурс, кинетические способы апеллятивности.

Petlyuchenko N.V. Kinetic specifics of appellative discourse of German and Ukrainian charismatic political figures. This article deals with kinetic specifics of appellative discourse of contemporary German and Ukrainian charismatic political leaders – Joschka Fischer, Gerhard Schroeder, Angela Merkel, Viktor Yushchenko, Viktor Yanukovich, Yulia Tymoshenko.

Key words: charismatic leader, appellative discourse, kinetic means of appellativity.

У даній статті розглядається специфіка кінетичного компонента апелятивних дискурсів сучасних харизматичних політичних лідерів Німеччини й України у їх зіставленні. Актуальність проведеного дослідження зумовлена відсутністю лінгвістичних розвідок, які б студіювали феном харизми крізь призму вербальних та паравербальних засобів апеляції політика як *l'homme de paroles* [1]. Кінетична специфіка апелятивності харизматичного політичного лідера пов'язується в цьому дослідженні з рухами правої руки, які супроводжують піки апелятивної хвилі виступу [8, 179] й виконують функцію жестового акцентування, синхронізуючись із головнаголошенням складом у синтагмі або у фразі апелятиву. Такі рухи називаємо слідом за К. Мюллер [22] *мовленнєвосупровідними* жестами харизматичного політичного лідера.

В науковий обіг поняття *харизма* [грецьк. *χάρισμα* – дар, достоїнство] увів німецький соціолог Макс Вебер (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 1922) для позначення поряд із патримоніальним та легальним особливого типу панування – харизматичного, заснованого на виняткових, надприродних здібностях і властивостях того або іншого індивіда, що дозволяють йому здійснювати в суспільстві функцію пророка, вождя або реформатора [24, 179]. Виконуючи історичну місію, харизматичний володар, опираючись на власні почуття, дар ясновидіння і підтримку народу, прагне підірвати основи соціального порядку, що існує, відкинути старі соціально-політичні норми й установити нові. Послідовники, учні, а також народні маси підкоряються такому лідерові доти, поки він здатний доводити свою винятковість [там само, 180].

Досі явище харизми було цариною інтересів богослов'я [23; 16; 15], філософії [18; 21; 5], соціології [24; 3; 6; 13], психології [17; 11; 10], політології [25; 20; 14; 9] і не обиралося як предмет студій у лінгвістиці, лінгвопрагматиці, лінгвокультурології і міжкультурній комунікації. Таким чином, довгий час поза увагою залишався той факт, що харизматичний політик, так само як і політик взагалі, діє за допомогою вербальних, а також паравербальних (фонаційних, кінетичних) засобів.

Необхідно підкреслити, що дослідження проявів харизматичного піднесення в мовленні політичного лідера не обмежується описуванням тільки вербальних способів апеляції та їхніх просодичних характеристик. Модель комунікативного акту заклик у органічно містить у собі також кінетичний (жестовий) компонент у функціональній єдності з тональним, утворюючи при цьому «спаяний» апелятивний тонально-жестовий комплекс у дискурсі харизматичного політичного лідера [4; 19]. Особливості харизматичної жестикуляції безсумнівно визначаються, з одного боку, ступенем емоційного стану лідера в момент харизматичної екстази, з іншого боку, зберігають у собі національно-культурну жестову, а також гендерну специфіку [7], що необхідно враховувати при виділенні харизматичних жестів в окрему підгрупу.

При вивченні кінетичної специфіки мовця необхідно враховувати те, що жестове оформлення мовного висловлення детерміновано функціонально, і взаємодія жесту й мовлення має двоїстий характер [2; 22]. Забезпечуючи, з одного боку, саморегуляцію функціональної системи комунікативного акту, жести, що акцентують, супроводжують говоріння, одночасно виконують комунікативну функцію, вони кому-

нікативно значимі. При цьому залежно від запланованого результату комунікативного акту, а отже, залежно від конкретної актуальної конфігурації функціональної системи може домінувати та або інша функція, наприклад, апелятивна.

Жести, що акцентують, супроводжують мовлення, що звучить, таким чином, є маркерами функціонально або змістовно значимих компонентів тексту, що звучить, й можуть слугувати своєрідним інструментом для аналізу структури тексту і його типологічних особливостей. Отримані експериментальні дані свідчать про те, що, наприклад, мовлення й рука в процесі реалізації динамічного акценту, силового (за типом «наголошений – ненаголошений») маркування жестом окремих ділянок мовлення діють легко, *узгоджено* й спрямовані на досягнення однієї мети, єдиного результату [2, 13].

При трактуванні кінетичних особливостей харизматичного політичного лідера у двох культурах необхідно враховувати те, що погоджений варіант реалізації жесту руки, що акцентує, з мовленням є природним і в процесі реалізації динамічного акценту забезпечується функціональною системою оратора, що визначена філогенетично. Її комунікативна функція в плані акцентуації полягає в тому, щоб сигналізувати про акцентну поведінку адресанта (політичного лідера), і відповідно сприйматися адресатом (прихильниками, супротивниками лідера). Неузгоджений варіант реалізації тону й жесту в момент акцентуації промінентних ділянок мовлення, у принципі, є протиприродним, оскільки мовець у випадку неузгодженості повинен виконувати мовні дії, протилежні або невизначені за змістом, наприклад, здійснювати жестову акцентуацію в ненаголошеній позиції складу. Випадки такої жестової неузгодженості можуть виникати в моменти емоційного дисбалансу, а також свідчити про яке-небудь захворювання [2, 14]. Таких неузгоджених жестів руки, що акцентують, й тону на піках апелятивної хвилі в мовному матеріалі політичних лідерів Німеччини й України ми не відзначаємо. Відзначені лише випадки асинхронної реалізації жесту, що акцентує, й головнонаголошеного складу в окремих виступах, наприклад, Й. Фішера й Г. Шредера, що не повинно розумітися як неузгодженість.

У дослідженні ми не випадково обмежуємося вивченням синхронності тільки мовленнєвосупровідного жесту правої руки. У посиленні сугестивності особливе значення має саме *змах правої руки, викидання правої руки вперед* характерне для багатьох харизматичних лідерів,

воно має первинне значення вітання в давніх римлян. Такий викид руки вперед може трактуватися як розширення тілесного простору мовця, збільшення його обсягу, за допомогою цього жесту здійснюється «викид» харизматичної енергії, спрямованої в маси. Жест сприймається й трактується адресатом як символізація руху вперед. З погляду адресанта, це «ожестикуюльована», «кінематична» форма вербального *заклику*, за допомогою якого харизматичний лідер здійснює свій некатегоричний уплив на прихильників і/або супротивників і спонукає їх до дій, спрямованих на досягнення високої (етичної, соціальної) мети [8, 198].

Розглядаючи типи інформаційних систем, можна розділити їх на чотири основні групи: 1) система біовиживання, 2) територіальна система, 3) семантична система й 4) соціосексуальна система [12]. Для нас найбільший інтерес у зв'язку з дослідженням кінетичного компонента апеляції харизматичного лідера становить *семантична система, що пов'язує час*, оскільки вона безпосередньо пов'язана з мовним і символічним досвідом людини. Ця система створює зворотний зв'язок між вербальною лівою півкулею головного мозку, гортанню, *правою рукою*, «яка маніпулює світом, і очима, що читають слова й розглядають навколишній світ» [там само, 168].

Наведена теза також може слугувати ключем до розуміння деякої специфіки кінетики правої руки харизматичного політичного лідера. Реалізація основних аргументів і закликів, за допомогою яких харизматичний лідер здійснює свій уплив на маси, що він їх веде, буде відбуватися шляхом включення семантичної системи, що пов'язує час, основними компонентами якої є ліва півкуля, відповідальна за власне вербальну продукцію, а також фонаційна (продукція тону в межах гортані) і кінетична (права рука й погляд) системи, що становлять собою паравербальне оформлення будь-якого висловлювання, зокрема апелятивного.

Для виявлення інтегральних і диференційних ознак у жестикуляції харизматичного лідера в німецькій і українській лінгвокультурах були описані типи жестів, що супроводжують апелятивні ділянки мовлення лідера у момент його максимального піднесення і є спільними для двох груп політиків. Аналіз відеоматеріалу політичних виступів вказаних лідерів дозволив виділити наступні типові для апелятивного дискурсу політичного харизматичного лідера мовленнєвосупровідні жести голови й жести рук. До першої групи належать різні *кивання/погойдування* головою, що означають «так» / «ні», до другої – 1) жести однієї руки, 2) жести двох рук [8, 369-370].

Аналіз загальної характеристики кінетичного компонента апелятивних висловлювань харизматичних політичних лідерів дозволив виділити наступні кінетичні домінанти в кожній підгрупі політиків загальним обсягом 1127 жестових реалізацій. Так, кивання головою найбільше активно використовують німецькі політики Г. Шредер (25,3 %) і А. Меркель (22,9 %), дві руки воліє використати німецький політик Й. Фішер (24,9 %), активна права рука з різною конфігурацією кисті характерна для жестикуляції українських політиків В. Ющенко (76 %), Ю. Тимошенко (50,7 %) і В. Януковича (34 %) (див. табл. 1).

В експериментах з дослідження особливостей жестів правої руки, що акцентують, для нас було важливим урахування таких факторів, як 1) *конфігурація кисті руки* (кулак, розкрита долоня, розкрита долоня з виставленим вказівним пальцем, о-образний жест), 2) *характер руху* руки, його імпульсивність і плавність, 3) *напрямок руху* руки, а саме, до публіки, до себе, нагору, униз, а також 4) *положення* руки щодо лінії плеча (вище/нижче).

Конфігурація кисті руки у формі кулака типова для жестів, що акцентують, у Г. Шредера (61,1 %) і В. Януковича (30,6 %), у формі відкритої долоні для Й. Фішера (41,5 %), А. Меркель (53,6 %), а також В. Януковича (45,9 %). Найактивніше в посиленні промінентних місць апеляції використовують витягнутий вказівний палець українські політики Ю. Тимошенко (63,2 %), В. Ющенко (78,7 %), а також німецький політик Й. Фішер (41,5 %). Доволі рідкісним жестом у супроводі акцентних ділянок апеляції є поєднання вказівного й великого пальців у коло (так звану о-образну форму). Таку конфігурацію кисті використовують як дрібний жест, що уточнює, Й. Фішер (16,3 %) і В. Янукович (17,6 %).

Під *імпульсивністю* в психології темпераменту розуміють властивість, що визначає швидкість реагування й дії, швидкість вибору або ухвалення рішення в простій або складній ситуації. У жестикуляції ознака «імпульсивний» свідчить про поривчастість руху руки, а також про його мимовільність. У харизматичній комунікації імпульсивність — ознака екстатичного піднесення політичного лідера. Так, характер руху руки на піках апелятивних ділянок мовлення в таких політичних лідерів, як Ю. Тимошенко (97,1 %), Й. Фішер (95,8 %), Г. Шредер (82,7 %), В. Янукович (85,5 %) *імпульсивний* більшою мірою, тоді як В. Ющенко (40,5 %) і А. Меркель (26,1 %) супроводжують свою апеляцію також плавними жестами.

Таблиця 1

Загальна характеристика кінетичного компонента апелятивних висловлювань у мовленні німецьких і українських харизматичних політичних лідерів

Кінетичний компонент	Й. Фішер		М. Шредер		А. Меркель		В. Ющенко		В. Янукович		Ю. Тимошенко	
	Кількість жестів	Частка, %	Кількість жестів	Частка, %	Кількість жестів	Частка, %	Кількість жестів	Частка, %	Кількість жестів	Частка, %	Кількість жестів	Частка, %
Кивання головою	55	23,2	68	25,3	24	22,9	4	2,3	16	14,0	37	16,3
Дві руки	59	24,9	26	9,7	12	11,4	2	1,1	13	11,4	8	3,5
Кулак	1	0,4	107	39,8	13	12,4	2	1,1	26	22,8	48	21,1
Долоня	51	21,5	43	16,0	37	35,2	29	16,6	39	34,2	12	5,3
Вказ. палець	51	21,5	21	7,8	11	10,5	133	76,0	5	4,4	115	50,7
о-образн. форма	20	8,4	4	1,5	8	7,6	5	2,9	15	13,2	7	3,1
Усього	237	100	269	100	105	100	175	100	114	100	227	100

Наші спостереження за особливостями у харизматичних політичних лідерів жестикуляції правої руки, *що акцентує*, та їхня перевірка в експериментальних умовах дозволили зробити висновок про те, що просодична виділеність кульмінаційних апелятивних точок підсилюється в тому випадку, якщо активний рух руки спрямований убік публіки, а також якщо рука на піках апеляції перебуває вище лінії плеча. Напрямок жесту руки, *що акцентує*, до публіки активно використовують Й. Фішер (82,6 %), а також Ю. Тимошенко (81,6 %). В. Янукович у момент посилення своєї апеляції направляє активний жест до себе (40 %), що є його диференційною ознакою. Особливу відмінність у жестовій спрямованості має Г. Шредер, що на піках апеляції досить різко міняє амплітуду розмаху правої руки й направляє її то нагору (19,7 %), то вниз (24,6 %).

Апеляція політичного лідера оцінюється як яскравіша, активніша, якщо жест правої руки, *що акцентує*, на пікових фазах перебуває вище лінії плеча. Так, в експерименті з оцінювання просодичної і жестової виділеності апелятивних ділянок промови була відзначена перевага в положенні руки на піках апеляції *вище лінії плеча* в українських лідерів Ю. Тимошенко (62,9 %), В. Януковича (60 %), а також німецьких лідерів Й. Фішера (58,3 %) і Г. Шредера (57,7 %). У таких політиків, як В. Ющенко й А. Меркель, домінує на піках апеляції положення руки нижче лінії плеча (64,9 і 78,3 %, відповідно) (див. табл. 2).

Таким чином, можемо визначити набір індивідуальних *мовленнєво-восупровідних жестів* правої руки в кожного лідера, які беруть участь у кінетичному оформленні апеляції й підсилюють її харизматичний характер. Так, для Й. Фішера характерні імпульсивні жести правої руки, спрямовані в бік публіки. На піках апеляції рука перебуває вище лінії плеча з конфігурацією кисті у вигляді розкритої долоні або стиснутої долоні із випрямленим вказівним пальцем. Типовою конфігурацією долоні правої руки в Г. Шредера є кулак і долоня, жести, як правило, імпульсивні й можуть мати різні напрямки: до публіки, униз, нагору, положення руки на піках апеляції вище лінії плеча. А. Меркель у момент апеляції також направляє жест правої руки, *що акцентує*, убік публіки з конфігурацією кисті у вигляді долоні, при цьому характер рухів може бути як імпульсивним, так і плавним, а положення руки на жестових піках частіше не перевищує лінію плеча.

Для В. Ющенка характерним є імпульсивний жест правої руки з активним вказівним пальцем, спрямований до публіки або вниз. На

Таблиця 2

Характеристика мовленнєвосупровідного жесту правої руки апелятивних висловлювань у мовленні німецьких і українських харизматичних політичних лідерів (%)

	Конфігурація кисті руки			Характер руху руки			Напрямок руху руки			Положення руки щодо ліній плеча		
	кулак	долова	вк. палець	θ-форма	імпульсивний	плавний	до публіки	до себе	нагору	униз	вище плеча	нижче плеча
Й. Фішер	0,8	41,5	41,5	16,3	95,8	4,2	82,6	4,3	0,0	13,0	58,3	41,7
М. Шредер	61,1	24,6	12,0	2,3	82,7	17,3	52,5	3,3	19,7	24,6	57,7	42,3
А. Меркель	18,8	53,6	15,9	11,6	73,9	26,1	69,6	4,3	4,3	21,7	21,7	78,3
В. Ющенко	1,2	17,2	78,7	3,0	59,5	40,5	65,0	7,5	7,5	20,0	35,1	64,9
В. Янукович	30,6	45,9	5,9	17,6	85,0	15,0	56,0	40,0	4,0	0,0	60,0	40,0
Ю. Тимошенко	26,4	6,6	63,2	3,8	97,1	2,9	81,6	18,4	0,0	0,0	62,9	37,1

піках жестових фаз рука частіше перебуває нижче лінії плеча. В. Янукович воліє використати для супроводу своєї апеляції імпульсивні жести правої руки з конфігурацією кисті у вигляді кулака або долоні із широко розставленими пальцями. Жест спрямований до публіки або до себе й на пікових фазах перебуває вище лінії плеча. Типовою конфігурацією правої руки в Ю. Тимошенко є стиснута долоня із впрямленим вказівним пальцем. Рухи правої руки, як правило, імпульсивні, спрямовані до публіки й на пікових фазах жесту розташовані вище лінії плеча.

У цілому, можемо зробити висновки щодо кінетичною специфіки апелятивних дискурсів досліджуваних політичних лідерів Німеччини й України. Так, кульмінаційні апелятивні ділянки у виступі харизматичного політичного лідера підсилюються мовленнєвосупровідним жестом правої руки у тому випадку, якщо її рух спрямований *убік публіки*, а також якщо рука на піках апеляції перебуває на рівні *вище лінії плеча*. Напрямок жесту руки до публіки, що акцентує, активно використовують Й. Фішер і Ю. Тимошенко. В. Янукович, навпаки, у момент посилення своєї апеляції частіше направляє активний жест до себе, що є його диференціальною ознакою. Особливі розбіжності в жестовій спрямованості має Г. Шредер, який на піках апеляції досить різко міняє амплітуду розмаху правої руки й направляє її то вгору, то вниз. Апеляція політичного лідера оцінюється як яскравіша, активніша, якщо жест правої руки, що акцентує, на пікових фазах перебуває вище лінії плеча. Перевага положення руки на піках апеляції *вище лінії плеча* відзначається в українських лідерів Ю. Тимошенко й В. Януковича, а також німецьких лідерів Й. Фішера й Г. Шредера. У таких політиків, як В. Ющенко й А. Меркель, на піках апеляції домінує положення руки нижче лінії плеча.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажеж К. Человек говорящий: вклад лингвистики в гуманитарные науки / Клод Ажеж; пер. с фр. Б.П.Нарумова. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
2. Беликов А.П. Функциональное взаимодействие речи и жеста : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10.02.19 / Авенир Павлович Беликов ; Одес. гос. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 23 с.
3. Блондель Ж. Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу / Жан Блондель ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992. – 135 с.
4. Грейдина Н.Л. Взаимодействие вербальных и невербальных средств в коммуникативном акте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Надежда Леонидовна Грейдина ; Пятигор. гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 1996. – 16 с.

5. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н.Гумилев. – М. – Л., 2-25 октября 1979. – Депонировано ВИНТИ. – N 3734 – 79 Деп. – Вып. 2: Пассионарность. – 10 авт. л.
6. Кравченко И.И. Бытие политики / И.И.Кравченко. – М.: ИФ РАН, 2001. – 259 с.
7. Крейдлин Г.Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации / Г.Е. Крейдлин. – М.: Языки славян. культуры, 2005. – 224 с.
8. Петлюченко Н.В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса: Астропринт, 2009. – 464 с.
9. Савина Н.Ф. Реализация конструктивной составляющей харизматического лидерства в условиях демократизации российского общества : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Наталья Федоровна Савина ; Москов. гос. обл. ун-т. – М., 2007. – 27 с.
10. Сидоренко Е.В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2001. – 255 с.
11. Сосланд А.И. Путин: разгадка секрета / А. И. Сосланд // Логос. – 2000. – № 2. – С. 22-27.
12. Уилсон Р. А. Квантовая психология: как работа Вашего мозга программирует Вас и Ваш мир / Роберт Антон Уилсон ; пер. с англ. под ред. Я. Невструева. – М.: Янус, 2000. – 217 с.
13. Фреик Наталия Викторовна. Политическая харизма как категория социологии : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.01 / Наталия Викторовна Фреик ; Инст.соц.РАН. – Москва, 2003. – 178 с.
14. Шапкина Е.В. Харизматическое лидерство в политическом процессе: региональный аспект : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Елена Владимировна Шапкина ; Бурят. гос. ун-т. – Улан-Удэ, 2007. – 24 с.
15. Andenna G. Charisma und religiöse Gemeinschaften im Mittelalter : Akten des 3. Internationalen Kongresses des «Italienisch-deutschen Zentrums für Vergleichende Ordensgeschichte» / Giancarlo Andenna. – Münster : Lit, 2005. – 495 S.
16. Barth H. Prophetie und Charisma / Hermann Barth. – Neukirchen ; Vluyn : Neukirchener Verl., 1999. – 291 S.
17. Goleman D. Emotionale Führung / Daniel Goleman, Richard Boyatzis, Annie McKee. – München : Econ, 2002. – 356 S.
18. Guenon R. König der Welt / Guenon Rene. – München ; Planegg : Barth, 1956. – 103 S.
19. Kendon A. Gesture: Visible Action as Utterance / Adam Kendon. – Cambridge : University Press, 2004. – 410 p.
20. Lepsius R. M. Das Modell der charismatischen Herrschaft und seine Anwendbarkeit auf den 'Führerstaat Adolf Hitlers / Rainer M. Lepsius // Demokratie in Deutschland. – Göttingen, 1993. – S. 95-118.
21. Marcuse H. Versuch über die Befreiung / Herbert Marcuse. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2008. – 133 S.
22. Müller C. Redebegleitende Gesten. Kulturgeschichte – Theorie – Sprachvergleich / Cornelia Müller. – Berlin : Berlin-Verlag, 1998. – 314 S.
23. Sohm R. Kirchengeschichte im Grundriss / Rudolph Sohm. – Leipzig : Ungleich, 1907. – 219 S.
24. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie / Max Weber. – Paderborn : Voltmedia, 2006. – 1311 S.
25. Willner A. Ruth. The spellbinders: charismatic political leadership / Ann Ruth Willner. – New Haven : Yale Univ. Pr., 1984. – 212 S.